

Biserica și satul românesc*

Pr. Ion SPIRU

Poporul român și apariția lui pe scena istoriei este o consecință firească datorată existenței satelor românești, cu mult înainte de apariția lor documentară. Aceste sate nu erau atestate în documente, fiindcă în acele vremuri grele ale protoistoriei poporului român erau tulburate de furtuna migrațiilor. Biserica și preotul au fost, în tot acest timp, factori activi în viața satelor românești în jurul căror (și a celorlalți intelectuali ai satului), generații după generații, au trăit, au gândit și au rezistat tuturor vitregiilor. Reazemul și puterea de rezistență în acele vremuri de aspirație furtună, în care istoria se scria nu cu acte de cancelarie, ci cu sabie și sânge, a fost și Biserica și slujitorii ei. În acele vremuri fără o istorie scrisă, am avut și noi o organizație chiar modestă și care era legată de Biserică. Aici în aceste biserici și pe lângă preoții lor s-a plămădit încet dar temeinic limba lui scrisă, Biserica contribuind astfel la afirmarea conștiinței că aparțineau aceluiași neam. Pe baza acestor vechi și trainice legături dintre Biserică și popor putem înțelege și justifica de ce încă de la început s-a acordat atâtă încredere și prețuire bisericii străbune.

De peste un mileniu și jumătate, viața poporului român este țesută din sate și preoți, având același trai, bucurii și suferințe comune, fapt ce a creat aceeași identitate de trai și gândire, făcând din sate și preoți o singură comunitate socială, românească pe întregul ei teritoriu de formare¹.

Biserica și preotul au fost, în tot acest timp, factori activi în viața satelor românești în jurul căror (și a celorlalți intelectuali ai satului), generații după generații, au trăit, au gândit și au rezistat tuturor vitregiilor.

Apariția Țărilor Române trebuie înțeleasă nu ca o organizare a unor oameni aduși de vânturile istoriei, ci ca o permanentă și multiseculară

* Articol publicat în: *Biserica Ortodoxă Română*, Anul XCVII (1979), nr. 3-4, pp. 511-525.

¹ Ion AGÂRBICEANU, *Preotul și familia preotească*, Sibiu, 1942, pp. 28-29.

existență a satelor românești, repet cu mult înainte de a apărea pe scena istoriei cnezatele sau voievodatele române. Și sate românești au existat de la munte la mare, de o parte și de alta a Carpaților ca și a Dunării, cu mult înainte de a fi atestate documentar. Era o existență tăcută, fără acte oficiale, permanentă însă și într-o continuitate pe care o atestă nu numai arheologia românească, ci și atâtea și atâtea generații ale strămoșilor, îngropați în pământul străbun.

Poporul român și apariția lui pe scena istoriei nu este un miracol, ci o consecință firească tocmai datorită existenței satelor românești, cu mult înainte de apariția lor documentară.

Fără această existență deja milenară a satelor românești, nu poate fi înțeleasă apariția formațiilor politice de dincolo și dincoace de Carpați².

Aceste sate nu erau atestate în documente, fiindcă în acele vremuri grele ale protoistoriei poporului român, tulburate de furtuna migrațiilor, altele îi erau grijile. Ele trebuia să se adapteze și să manifeste o elasticitate deosebită, mutându-și aşezările ici sau colo, ca să poată face față valurilor după valuri, care asaltau noua națiune ieșită din contopirea dacilor și romanilor.

Proverbul românesc *apa trece, pietrele rămân* capătă în acest context o semnificație plină de acest adevăr istoric, furtuna migratoare a venit, a trecut, dar poporul român a rămas în vechea lui vatră.

Biserica, limba și conștiința națională

Reazemul și puterea de rezistență în acele vremuri de aspirație furtună, în care istoria se scria nu cu acte de cancelarie, ci cu sabie și sânge, a fost și Biserica și slujitorii ei. Creștinismul nostru este contemporan cu însăși apariția poporului român. Îl atestă vocabularul latin legat de cultul și de practica de toate zilele a credinței noastre³, îl confirmă existența episcopilor din Dobrogea începând cu a doua jumătate a sec. al III-lea, ca și a celor aproximativ 30 de biserici (bazilici) descoperite pe teritoriul acestui vechi pământ românesc⁴.

² Însuși numele de *sat* și *sătean* dovedește continuitatea, prin identitatea între vechea limbă a strămoșilor noștri și actuala limbă a poporului român.

³ Pr. Nicolae POPESCU, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, p. 3.

⁴ Alexandru A. BOLȘACOV-GHIMPU, „Organizarea bisericii din Scythia Minor în sec. VI”, în: *Glasul Bisericii*, XXIX, 1970, nr. 9-10, pp. 971-977.

Distrugerile pustiitoare, care însoțeau valurile popoarelor migratoare până în pragul sec. al XIII-lea, poartă vina sărăciei noastre de informare și documentare legată de protoistoria poporului român.

Dar chiar în acele vremuri fără o istorie scrisă, am avut și noi o organizație chiar modestă și care era legată de Biserică. Aici, în aceste biserici și pe lângă preoții lor s-a plămădit încet, dar temeinic limba lui scrisă, Biserica contribuind astfel la afirmarea conștiinței că aparțineau acelaiași neam. O doavadă o constituie însuși faptul că în momentul când am venit în contact cu slavii și cu toate că am trăit alături de ei, ei nu au putut schimba nimic din tot ceea ce noi deja eram. Adică un neam aparte cu o limbă și o conștiință românească de sine stătătoare, asemenea unui copac viguros și cu rădăcinile bine înfipte în pământul străbun și în a cărei sevă s-a contopit însuși elementul slav.

Cu intuiția lui genială, Mihai Eminescu, bun cunoșcător al istoriei noastre naționale, făcea aceeași afirmație: «Limba română era formată de secole, când a venit la noi slavona»⁵.

Această limbă, ca și conștiința că ea este «a românilor», s-a format generații după generații în biserică și cu slujitorii ei, nu avem documente ca să sprijinim această afirmație, dar nu este nici imposibil să dovedim logic adevărul acestei afirmații, deoarece fiind biserică exista implicit sat și preoți. Fiind preot și biserică exista și «cartea», după care trebuia să se facă slujba, și carte, impropriu zis, deoarece ea nu apăruse încă, era aşa cum o arată și numele – «manuscris». Adică trebuia să fie scrisă și implicit existau știutorii de scriere sau de carte, cum se zice astăzi, precum existau și «citeți» adică oameni care trebuia să citească textul scris. Așadar, exista un proces permanent de scris, de citit și scris. Și cum manuscrisele erau rare și scumpe, când se uzau era necesară copierea lor, ca slujba bisericească să nu sufere. Și acest lucru se făcea mai ales în mănăstiri. Ceea ce dovedește că generații după generații, poporul nostru a știut să citească și să scrie în limba lui și nu a altuia. Acest lucru trebuie reținut și tot mai des afirmat. Noi am vorbit, am gândit și am scris românește cu multe secole înainte de a se descoperi primele texte românești. Nimic nu ne oprește, scrie Preasfinția Sa Episcopul Antonie Plămădeală, să dăm aripi gândului și să zburăm înapoi, imaginându-ne că scrisul în limba românească s-a succedat după generații și că înainte de a se instala la noi în Biserică limba

⁵ Episcop ANTONIE Plămădeală, *Clerici ortodocși, ctitori de limbă și de cultură românească*, București, 1977, pp. 5-6.

slavonă, scriptura era cunoscută, se citea, se traducea și se explica românește în «vorbă și în scris»⁶.

Ar fi de neconceput, spun și alți cercetători, să se credă că încă din perioada folosirii slavonei, să fi fost un popor de analfabeți⁷.

Numai pe temeiul acestor adevăruri logice de necontestat se poate justifica apariția primelor texte românești din sec. al XV-lea, nu ca o noutate, ci o consecință a scrisului românesc vechi cu multe secole încă dinainte. Deci nu *Codicele voronețean*, *Psaltirea șcheiană* au inventat limba română, ci ele sunt dimpotrivă consecință firească a altor scrieri în limba română și care în ultima vreme încep să fie scoase la iveală⁸.

Pe baza acestor vechi și trainice legături dintre Biserică și popor putem înțelege și justifica de ce încă de la început s-a acordat atâtă încredere și prețuire Bisericii străbune. Era matca care păstrase și din care roise limba și conștiința națională⁹. Tot astfel se explică prețuirea până în zilele noastre pe care poporul român o acordă Bisericii și slujitorilor ei, încrucișându-se identificarea cu însăși istoria neamului nostru. În același fel se explică și menținerea unor foarte vechi aspecte legate de preot și Biserică în viața poporului. Asupra lor voi insista în paginile următoare.

1. Numărul preoților

Numărul mare de preoți a fost specific Evului Mediu, aproape în toată Europa.

Și în Țările Române, numărul clericilor era foarte mare. *Catagrafiile* privitoare la Țările Române din sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea vor reflecta acest aspect printr-un mare număr de preoți și diaconi, existent și în secolele anterioare. Faptul este cu atât mai frapant dacă raportăm acest număr la populația satelor și orașelor, extrem de mică.

⁶ Episcop ANTONIE Plămădeală, *Clerici ortodocși, ctitori de limbă și de cultură românească*, p. 8, cf. și A.D. XENOPOL, *Istoria românilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, vol. 2, 1914, p. 115.

⁷ N. NICOLAESCU, G. PÎRNUȚĂ și I. STĂNESCU, *Câmpulung Muscel*, monografie, Câmpulung Muscel, 1974, p. 78.

⁸ Episcop Antonie PLĂMĂDEALĂ, *Clerici ortodocși, ctitori de limbă și de cultură românească*, pp. 8-9. O ultimă informație atestă existența scrisului românesc încă din sec. IX, cf. rev. *Vatra*, 20 mai, 1978.

⁹ Pr. Ion SPIRU, „Preoți și biserici în prima jumătate a sec. XIX”, în: *Glasul Bisericii*, XXVII (1969), nr. 3-4, pp. 417-425.

Mai rar sat care să aibă mai mult de 60-80 de familii, la începutul sec. al XIX-lea.

Prezența atâtor clerici, atrăgea atenția străinilor care ne vizitau și care consemnau acest lucru, iar conducătorilor bisericești și laici le puneau mereu probleme de rezolvat în această privință¹⁰.

O reglementare se va face de către Alexandru Ioan Cuza prin *Regulamentul Organic*, condiționând hirotoniile de îndeplinirea anumitor condiții.

Motivele care au favorizat existența acestui mare număr de preoți sunt desigur multe, fiind și o expresie a sentimentelor religioase. Cât privește numărul clericilor vom da câteva cifre. De exemplu, în Țara Românească în anul 1797 erau 5850 de clerici, iar în anul 1813 erau 8138¹¹.

Chiar și după anul 1870, numărul preoților în slujbă și a celor fără slujbă – «răzpopi» sau «răzdiaconi», deoarece se reglementase inițial un preot la 50 de familii, iar apoi un preot la 100 de familii, în Principatele Române se mai aflau încă 18.452 de clerici¹².

Un fapt cu totul ieșit din comun este și acela că vom găsi sate cu mai puțin de 10 familii probabil distruse sau arse în perioada războiului dintre anii 1806-1812, dar care își aveau bisericile cu preoții și diaconii lor. De exemplu, în cătunul Nistorești, la 15 familii, era biserică și un preot; în cătunul Popită, la 7 familii, o biserică și 2 preoți, ambele cătune în jud. Dolj¹³. În fostul județ Vlașca, satul Stănișlăvești, cu 11 familii, avea 2 preoți și 5 diaconi¹⁴, iar în Argeș, în satele Bădești, cu 5 familii și 30 suflete și la Cătelești, azi Surdulești, la 7 familii exista biserică și câte un preot. Același lucru îl întâlnim și în județul Teleorman, sate cu mulți clerici. De exemplu, la Merișani 4 preoți la 183 familii, iar la Slobozia-Străsnitu, 7 preoți la 93 de familii. Desigur, aceleasi aspecte vor fi fost și în alte părți ale țării¹⁵.

¹⁰ N. IORGA, *Istoria Bisericii Române și vieții religioase a românilor*, vol. 1, București, 1929, p. 276.

¹¹ N. STOICESCU, Regimul feudal fiscal al preoților din Țara Românească și Moldova, până la Regulamentul Organic, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIX (1971), nr. 3-4, pp. 335-354.

¹² N. STOICESCU, *Regimul feudal fiscal al preoților din Țara Românească și Moldova...*, pp. 335-354.

¹³ Pr. Ion IONESCU, „Catagrafia Episcopiei Ramnicului de la anul 1845”, în: *Mitropolia Olteniei*, Anul XVII, 1965, nr. 7-8, pp. 643-644.

¹⁴ N. STOICESCU, *Regimul feudal fiscal al preoților*, pp. 335-354.

¹⁵ Pr. Ion SPIRU, „Catagrafia județului Teleorman din anul 1810”, în: *Glasul Bisericii*, Anul XXXIII 1974 nr. 3-4, p. 358.

2. De unde numărul mare de preoți?

Voi începe prin a spune că acest lucru se datoră spiritului vremii, când credința și Biserica erau factori de primă importanță în viața de toate zilele a strămoșilor noștri. Ca o consecință, a ridica o biserică, era expresia unei dorințe ca acolo să se slăvească numele lui Dumnezeu, iar preoții să se roage pentru iertarea păcatelor «ctitorilor» și după moartea lor. De asemenea foarte mulți oameni doreau preoția din aceeași dorință de a sluji lui Dumnezeu și a face parte din tagma preoțească. Din păcate, această pietate va fi însă uneori speculată de unii arhierei, care vor favoriza hirotonisirea, preoțind fără nicio justificare, în detrimentul intereselor Bisericii. Aceste abuzuri erau favorizate și pentru faptul că nicio lege nu reglementa numărul preoților și nici raporturile dintre ei, biserică și credincioși. Din această cauză, foarte mulți preoți nu aveau nimic cu biserică, iar diaconii nici nu purtau haine preoțești¹⁶.

În sec. al XVIII-lea, stăpânirea fanariotă va favoriza aceste abuzuri. În astfel de condiții, se explică mulțimea preoților ca și nivelul lor moral și intelectual uneori destul de scăzut¹⁷. Foarte multe abuzuri săvârșeau mai ales episcopiei de peste Dunăre, de la Vidin (Dii). La fel și cei din Carlovit și Vraja sau Vârșeț mai ales pentru cei care se preoțeau din Banat și Transilvania. Aceste abuzuri se săvârșeau mai ales în județele de lângă Dunăre aşa cum o dovedește de exemplu și dosarul referitor la preoții care treceau: „Din Turchia în Țara Românească în județul Teleorman”, fără aprobare, adică pe furis și care cuprinde nu mai puțin de 70 de file. Mitropolia Țării Românești avea dreptate să deplinește această stare de lucruri: „Unii din locuitorii ce au poftă de virotoniean, nelăsîndu-și nărvurile merg fără sfială peste Dunăre la Dii și se hirotonesc acolo fără a li se mai cerceta nici purtarea, nici știința, nici nărvurile ori că este de trebuință sau că este în capătăie... și numaidecât li se dau carte de hirotonie... plătind câte 6 galbeni și 11 lei Vlădicăi de se întorceau de la Dii ca niște popi”¹⁸.

Ușurința hirotonisirii peste Dunăre a intrat în folclorul poporului, care ironiza ușurința prin care acești episcopi făceau hirotonii. Abuzului acestuia i s-a pus capăt prin măsurile luate de autoritatea de stat care va opri

¹⁶ N. IORGĂ, *Istoria Bisericii Române și vieții religioase a românilor*, pp. 276-277.

¹⁷ Andrei OTETEA, *Tudor Vladimirescu 1821*, București, 1971, p. 21.

¹⁸ Arhivele Statului București, *Marea logofie a treburilor interne*, dos. 1043/ 1832, fila 16.

această practică¹⁹. La fel și Mitropolia țării va căuta să stăpânească aceste abuzuri împreună cu episcopiile din Țara Românească. De exemplu, episcopul Ilarion al Argeșului (1820-1845), în anul 1837 hotără ca: „preoții veniți din părțile turcești sau țara ungurească până, ce nu vor fi cercetați de protopopi dacă au sau nu preoție canonica, să fie opriți să mai slujească”²⁰. Orice hirotonie peste hotare fiind socotită din anul 1834 necanonica și neguțătorie de cele sfinte²¹.

O altă cauză o constituau avantajele de ordin fiscal și material, legate de preoție, deoarece preoții, încă din veacurile XVI-XVIII, erau scutiți de vamă, de caii de olac, podvadă, mertice conace, dând la vânzare și o vardă numai din zece. De aceea mulți țărani recurgeau la preoție, iar preoții și ei căutau să-și facă copiii tot preoți. Au fost cazuri, când din aceleași motive chiar boieri și boiernași au recurs la preoție, ca una ce le deschidea drumul spre treptele ierarhice, sau numai pentru că îi scuteau și pe ei de multe dări.

Cartea de preoție era o pavăză împotriva încasatorilor de taxe. Din această cauză deseori chiar țărani se plângneau împotriva abuzului făcut cu preoțiile și hirotoniile, deoarece erau împotriva intereselor lor. Iată de exemplu plângerea locuitorilor din satul Castranova adresată domnitorului Ipsilante: „Toți ce-i fruntași se află preoți și diaconi, care, milostive Doamne, la un sat se află câte 20, 30, și 40 preoți și diaconi și tot se fac. Unii nici carte nu știu spre a putea sluji, fără numai de frica birului să discolipsesc (n.r. se împiedică)”²².

Mulțimea preoților o favoriza și faptul că ea se moștenea din tată în fiu, fiecare preot făcându-și copiii preoți. În felul acesta preoția devenise un fel de clasă aparte, încurjată de stima poporului și pe care răposatul nostru profesor Nae Popescu a numit-o: «Stepena» preoției veche și neîntreruptă în biserică sute și sute de ani²³. Tot aşa preotul Agârbiceanu afirma că slujirea preoțească ajunsese un fel de prerogativă a preoților, aprobată tacit

¹⁹ Pr. I. DIACONESCU, Pr. M. BRANIȘTE, „Date catagrafice bisericești în fostul județ Olt la anii 1833-1838”, în: *Mitropolia Olteniei*, Anul XIV, 1962, p. 376.

²⁰ Pr. Gabriel COCORA, „Episcopul Ilarion al Argeșului”, în: *Mitropolia Olteniei*, XIV (1962), nr. 5-6, p. 310.

²¹ Pr. Ilie Gh. DIACONESCU, „Date statistice bisericești în fostul județ Vlașca în baza catagraflor dintre anii 1832-1838”, în *Glasul Bisericii*, XVIII (1966), nr. 7-8, pp. 668-693.

²² Prof. Ilie CHIRIȚĂ, „Monografia comunei Apеле-Vii”, în: *Arhivele Olteniei*, nr. 83-85, an XV, ianuarie-iunie 1936, Scrisul Românesc, Craiova.

²³ Pr. Nicolae POPESCU, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, p. 3.

de credincioși²⁴. Voi cita câteva exemple în acest sens: în satul Putineiu – Teleorman, în anul 1832, existau preoții: Ion Popa și fiili lui, Ghiță S. Popa Ion, Stancu S. Popa Ion și Stoian Popa Ion²⁵. La Davidești, Argeș la 1810, erau trei grupuri de frați, iar în satul Lunguietul județul Dâmbovița tot la 1810 fusese preot Popa Dragnea, lui urmându-i fiul său Scarlat, care la rândul lui a avut ca urmaș pe fiul său Emilie, iar lui urmându-i de asemenea fiul său Gheorghe, preoțit în 1879 și decedat după 1915. Deci o preoție de mai multe generații, din aceeași tulpină.

O altă cauză este desigur și existența multor biserici, iar existența lor atrăgea implicit un cler mai numeros. Satele românești, până la începutul secolului XIX, erau răspirate în două sau chiar trei cătune, fiecare având biserică și preoți respectivi. Așa de exemplu, în 1914, satul Scundu – Vâlcea era divizat în cătunele Fundul Scundului, Gura Scundului și Scundul Blejan, fiecare cu biserică și preoții lui²⁶. Desigur, o mulțime de exemple. Unificarea satelor, începută în sec. al XIX-lea, a provocat desființarea multor cătune și implicit a bisericilor legate de aceste cătune²⁷.

Fiind atât de mulți preoți este de la sine înțeles că aceștia nu trăiau din practicarea preoției. Nici nu se poate concepe acest lucru, mai ales știind cât de mică era populația satelor și orașelor românești până la 1860. De aceea, ca să poată trăi preotul și familia lui munceau ca oricare alt țăran pe moșiile boierești, numărul preoților cu pământ propriu fiind destul de mic. Făceau apoi stupărit, creșteau vite, erau apoi tăbăcari, cărăuși, morari, zugravi de biserici și icoane, scriitori și legători de cărți, dogari, abagii, croitori, ciubari și chiar negustori de vite.

3. Duhovnicia. Ranguri preoțești. Protopopul

Datorită numărului mare de preoți, duhovnicia se dădea numai preoților cu o practică îndelungată, deci în etape. În acest fel, duhovnicia

²⁴ Ion AGÂRBICEANU, *Preotul și familia preoțească*, Sibiu, 1942, p. 39.

²⁵ Pr. DIACONESCU și M. BRANIȘTE, „Date catagrafice bisericicești în fostul județ Olt la anii 1833-1838”, în: *Mitropolia Olteniei*, Anul XIV, 1962, p. 378.

²⁶ Iancu ANASTASESCU, „Când și cum s-a introdus în mod oficial școala la sate la noi în țară și cum a trecut învățământul din tinda bisericii în locul său propriu”, în: *Glasul Bisericii*, XXIV (1972).

²⁷ Nicolae STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. 1-2, editată de Mitropolia Olteniei, Craiova, 1970.

devinea o demnitate, iar preotul duhovnic semna cu îndreptățită mândrie – «duhovnicul». Numirea preotului duhovnic se făcea în acest fel: când într-un sat era duhovnic, obștea făcea «plecată jalbă» către protopop, recomandând pe viitorul duhovnic ca «preot bun, cuvios, cu purtări bune. Și justificau cererea: *ca să nu moară nimeni din sat negrijit sau nespovedit.* Aceste jalbe întărите cu o pecete de către pârcălabul satului erau înaintate de protopop către episcopul respectiv împreună cu preotul propus să primească duhovnicia. Acestuia i se citea «molifta de duhovnicie, dându-i-se *certificat de duhovnicie*».

Practica aceasta a durat până în preajma anilor 1860-1875, iar semnăturile preoților duhovnici, cu acest nume până la moartea lor, adică spre sfârșitul secolului XIX.

Cu aceeași îndreptățită mândrie semnau și preoții care aveau rangul de sachelari, mirodiți, exarhi, iconomi.

Semnând mereu pe aceste acte oficiale, pe cărțile de slujbă sau în scriitori, aceste distincții preoțești aveau să devină cu timpul numele de familie: Exarhul, Mirodot, Sachelarie sau Sachelarescu, Economu și Protopopescu, ca să nu mai amintim de cele de Popa și Preoțescu, care își trag numele de la preot și popă. În ceea ce privește înțelesul unor vechi distincții voi da câteva lămuriri.

4. Cum se hirotoneau preoții

Pentru ca cineva să fie făcut preot, urmând unei seculare practici, se proceda în felul următor: se alegeau din mijlocul poporului oameni de sat, fie țărani, fie rude ale preoților, care se bucurau de încrederea întregului sat. Obștea satului înainta cererea către protopop arătând că acela pe care-l dorea preot era: «cu știință de carte, cu purtări alese, om liber, căsătorit după canoane, cu cântare bună», adică avea calitățile pe care poporul le cerea preoților lor²⁸.

În unele cazuri, când în sat erau și alți preoți în funcție, își dădeau și ei asentimentul viitorului preot, printr-o adeverință semnată de ei că sunt de acord. Viitorii preoți trebuiau să fie deci și fizic și moral, vrednici de preoție ca întreg poporul să poată spune în momentul când erau hirotoniți: *Vrednic*

²⁸ Pr. Nicolae POPESCU, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, pp. 92-94.

este!. La rândul lui, candidatul la preoție făcea și el un legământ cu satul că nu va pleca în altă parte, ci va sluji toată viața în satul respectiv. Protopopul, după ce primea cererea candidatului la preoție făcea cuviincioasă examinare ca unuia ce voia de a se învrednici minunatului dar al preoției». Constatând apoi că are: «știința de carte pe potriva lui; căsătorit după lege, neprihănit și în vîrstă pravilnicească, și făgăduiala că nu se va îndepărta toată viața de biserică unde va fi numit, îl recomandă episcopului cu raport în care avea grija să dea și semnalamentele fizice ale candidatului»²⁹. Odată ajuns la episcopie, viitorul preot trebuia să facă practică la școala de grămătici urmând: «cursul poruncitelor învățături». Trebuia să i se verifice știința lui de carte, să prinădă cântarea bisericăescă cât mai bine și să învețe practica slujirii preoțești, a sfintelor Liturghii, a Molifeticului. Practica aceasta se făcea fie la Mitropolie, fie pe lângă unele mănăstiri, și nu depășea 6 luni. Aceste școli de pregătire a clerului au existat în Moldova la mănăstirile Neamț, Putna, Suceava»³⁰. În Transilvania, la Sâmbăta de Sus sau Mănăstirea Brâncoveanu, iar în Țara Românească, în secolul al XVIII-lea, au existat școli de grămătici la mănăstirea Tismana, la Cozia, precum și la Episcopia din Râmnic, unde se pregăteau preoți și din Transilvania³¹.

De pildă, la această episcopie a fost preoțit Lazăr Popovici din Fernic, ca și preoții din satele Feleac, Mănăștur, Sânpetru³². Au mai existat școli la Mitropolia din București, la Curtea de Argeș (1820-1831)³³, la Glavacioc – Argeș (1844-1852) și chiar pe lângă noile seminarii înființate după 1830³⁴. Pe măsura trecerii anilor și schimbărilor sociale din Țările Române din sec. al XIX-lea, acestor candidați li s-au predat și alte noțiuni, și anume: scrierea, cele patru lucrări de aritmetică și chiar noțiuni de agricultură, istorie, geografie. La terminarea cursurilor viitorilor preoți li se dădea «atestare». Si în Moldova se proceda la fel.

Protopopul, după primirea atestatului, avea îndatorirea de a încredința

²⁹ Pr. Nicolae POPESCU, „Preoție veche românească”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, Anul LIII (1939), nr. 7-8, p. 472.

³⁰ Preot Ion SPIRU, *Preoți și biserici în prima jumătate a sec. XIX*, în: *Glasul Bisericii*, XXVII (1969), nr. 3-4, p. 421.

³¹ Protosinghel VENIAMIN Tohăneanu, *Mănăstirea Brâncoveanu*, Sibiu, 1967, p. 7.

³² Gheorghe MARINESCU, *Seminarul Curtea de Argeș*, București, 1937, p. 28.

³³ Preot Ion SPIRU, „Preoți și biserici în prima jumătate a sec. XIX”, în: *Glasul Bisericii*, XXVII (1969), nr. 3-4, p. 422.

³⁴ Preot Ion SPIRU, „Preoți și biserici...”, p. 424.

pe noul preot unui preot cu experiență, ca slujind împreună câteva săptămâni să-l familiarizeze cu slujba. În adresa făcută, se cerea preotului mai bătrân blândețe și toate cele trebuincioase în lucrarea preoției, atât pentru cele sfinte, cât și pentru celealte lucrări pentru a fi exemplu celui Tânăr, urmând ca apoi acela să fie cercetat de protopop³⁵.

Abia acum, terminând și această ultimă practică preotul putea începe slujba în satul respectiv. Practica aceasta a durat până prin anii 1860-1862. De acum înainte se vor hirotoni preoți, numai aceia care făceau Seminarul, la început numai patru clase, iar pe parcurs ridicându-se numărul claselor la opt.

5. Angajamentul preotului cu satul

Când a început a se micșora numărul preoților, și satele căutau să aibă permanent preot, a intervenit o formă nouă în relațiile dintre preot și sat, anume «angajamentul» sau «înscrișul». Acesta era un act făcut de bunăvoie între cele două părți, prin care preotul se obligă să slujească permanent în sat, iar satul se angaja să asigure existența preotului și a familiei sale. Mai târziu și primăriile de la sate și orașe, preluind aportul preoților în treburile obștești, se obligau, încă din vremea *Regulamentului Organic*, să contribuie cu anumite sume bănești, iar după anul 1864, chiar cu leafă. Din păcate aceste drepturi nu se plăteau regulat sau chiar deloc, aşa că preoții se plângneau mereu de acest lucru. Așa de exemplu, preotul Vasile Nănescu din Tătărăștii de Sus – jud. Teleorman se plângea primăriei respective că: «salariul meu ca preot din înviala cu sătenii să urcă la 300 de lei pe an, din care abia se scoate până la 150 lei anual, iar din casa comunală de peste 4 ani nu am primit nici un salar».

Și preoții din Alexandria tot în aceeași vreme, adică prin 1880-1890, se plângneau că primăria orașului nu le achită salariile deloc sau cu prea mare întârziere³⁶. De aceea, preoții aveau grija să facă cu sătenii actele amintite.

6. Bisericile românești

Urmând firul istoric al realităților românești din trecut, vom descoperi că în trecut bisericile, în marea lor majoritate, erau de lemn sau chiar

³⁵ Arhiva Protoieriei Turnu Măgurele, 1880-1890, ds. Pricini bisericești...

³⁶ Arhiva Protoieriei Turnu Măgurele, 1880-1890, ds., Pricini bisericești...

bordeie în pământ, reflectând condițiile vitrege de dezvoltare ale poporului și țării, de-a lungul unei lungi perioade istorice. Voi începe prin prezentarea bisericilor bordeie mai puțin cunoscute în literatura noastră bisericească.

a) *Biserici bordeie*

Existența lor a fost o realitate mai ales în părțile de sud ale Olteniei și sud-vestul Munteniei. Existența lor se explică prin acomodarea la locuința țăranului român din acele părți ale țării și anume bordeiul, sau la cadrul geoclimatic al regiunii respective, ca și unor cauze sociale specifice unei lungi epoci de grele încercări. Biserici bordeie au existat în satele oltenești: Des, Dobridor, Maglavit, Celei, Covei, Cornu, Horlea, Rudari, Băilești, Clilieni, Fântâna Banului, Calafat ca și în satele teleormănenene: Islaz, Gârla Mare, Râioasa, Segarcea din Deal și Segarcea din Vale. În total fiind identificate până în prezent 46 de biserici bordeie în județele: Mehedinți, Dolj, Olt și Teleorman. Vechimea acestor biserici este milenară, urcând până în vremea migrațiilor, unul dintre autori menționând că: «Goții aveau la noi biserici în stânci, în bordei de lemn, cu acoperiș de paie, rogoz, trestie³⁷. Asupra acestor bordeie există o bibliografie destul de săracă. Meritul aceluia care le-a arătat importanța lor a fost cunoscutul om de știință C. S. Nicolaescu Plopșor³⁸. Documentar sunt confirmate abia în sec. al XVIII-lea. La Calafat 1730-1740³⁹, Gârla 1784, existența lor fiind desigur și mai veche. În secolul al XIX-lea se înmulțesc datele asupra lor, cele mai multe fiind în județul Dolj.

Vor fi fost desigur mai multe și credem că viitorul va aduce mărturii și despre altele. Disparația lor va avea loc în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, iar biserică bordei din com. Hotaru, jud. Olt, menționându-se ruinată și la începutul sec. al XX-lea. Aceste biserici, aşa cum le arată numele, se construiau jumătate în pământ și jumătate afară, folosindu-se lemne groase de stejar, aşezate unul lângă altul. Acoperișul era din pământ peste

³⁷ C. Nicolaescu PLOPȘOR, *Biserici, bordeie în Oltenia*, Craiova, 1940, pp. 11-12.

³⁸ Nicolae STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Romania*, vol. 2, editată de Mitropolia Olteniei, Craiova, 1970, p. 128.

³⁹ V. A. URECHIA, *Istoria românilor*, tom. 1, București, 1891, p. 376.

care se aşezau coceni. Destul de rar s-au folosit la aceste biserici cărămizile sau joardele împleteite printre pari de lemn, fiind numite biserici bordeie de gard. Ca aspect erau modeste, mici, neîncăpătoare, iar în loc de ferestre erau aşezate piei de vîtei sau bășici de porc. Pe jos era pământ, iar despărțitura din biserică, dintre naos și pronaos, din lemn de stejar. Cu timpul, au fost înlocuite cu biserici de lemn sau de zid, având regretul de a nu avea astăzi niciun exemplar din aceste biserici bordeie⁴⁰.

b) Biserici rupestre, în stânci

În regiunile de munte ca și în cele deluroase se constată existența unor biserici săpate în stânci, desigur din dorința de a fi cât mai ascunse și inaccesibile, având drept cauză aceleași motive de ordin social geografic. Ele erau la munte, ceea ce erau bisericile bordeie la șes. Își existența lor este foarte veche, dar studiile asupra lor fiind abia la început de drum, nu avem date sigure despre ele. Totuși, că au o origine foarte veche o dovedesc bisericuțele de la Basarabi, jud. Constanța, săpate într-un deal de cretă și aparținând secolului IX-X. Ele de altfel sunt și cele mai vechi biserici rupestre descoperite până acum în țara noastră⁴¹.

Dintre bisericile rupestre feudale voi cita pe cele de la Corbii de Piatră, Muscel, azi jud. Argeș, ca și pe cele din munții Buzăului și anume: Agatonul, Alunișul, Fundătura, Peștera lui Iosif și Fundul Peșterii. Vechimea lor deocamdată nu coboară mai jos de sec. al XIV-lea, din care unele au funcționat până în sec. al XVII-lea, iar Alunișul funcționând și astăzi⁴².alte biserici săpate în piatră sunt: Mănăstirea de Maici – Nămăiești – Muscel și Schitul de călugări Cetățuia – Muscel, azi ambele în jud. Argeș.

Deși atestate documentar doar în sec. al XVIII-lea, vechimea lor după tradiție este și mai mare⁴³. Își existența lor dovedește pioșenia poporului român ca și condițiile grele în care și-a dus viața⁴⁴.

⁴⁰ Pr. Ion SPIRU, „Biserici bordeie”, în: *Glasul Bisericii*, an. XXXVI, 1977, nr. 11-12, pp. 937-955.

⁴¹ N. Stoicescu, *Bibliografia localităților...*, p. 436.

⁴² Pavel GHIAIA, „Date noi despre bisericuțele rupeste din Munții Buzăului”, în: *Glasul Bisericii*, XXVI (1974), nr. 5-6, pp. 507-518.

⁴³ Pr. I. RĂUȚESCU, „Schitul Nămăiești”, în *Glasul Bisericii*, IX (1957), nr. 8-9, p. 587.

⁴⁴ N. STOICESCU, *Bibliografia...*, p. 451, nota 3.

c) Biserici de lemn

Bisericile din lemn au fost în schimb prezente pretutindeni pe pământul românesc până în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, după care vor fi, în marea lor majoritate, înlocuite cu biserici noi, de zid. Existența lor în număr atât de mare se datorează, în primul rând masivelor păduri oase prezente din munte până în şes, ceea ce a făcut ca peste un mileniu ele să fie singurele edificii de cult ale poporului, alături de bisericile bordeie. În al doilea rând reflectau locuința țărănească, ele nefiind decât o adaptare la locuința acesteia.

Erau simple, mici, neîncăpătoare, acoperite cu șită sau coceni, fără turle sau, dincolo de munți, cu turle înalte ca niște săgeți în căutarea înălțimilor. Cât de mare era numărul lor, o dovedește următoarele exemple: până la 1800, în ținutul Sălaj erau 201 biserici de lemn și numai două de zid⁴⁵. În zona centrală a Transilvaniei în Bihor, Hunedoara și în Banat până în anul 1850, se mai păstrau încă 1300 biserici de lemn⁴⁶. Și Moldova a cunoscut prezența numeroasă a bisericilor de lemn, ascunse privirilor și acoperite cu șită (șindrilă) destul de numeroase și astăzi în satele din județele Neamț, Iași, Suceava⁴⁷. Biserici de lemn în același mare număr au fost și în Țara Românească. Așa, la 1810, în Eparhia Ungro-Vlahiei, pe județe, bisericile de lemn aveau următoarea proporție, în raport cu cele de zid: Ilfov, 61 biserici de lemn; Ialomița, 80 din care 34 din lemn și 46 de gard⁴⁸; Dâmbovița, 56, Muscel 54; Teleorman, 83; Vlașca, 80 și singurul județ cu mai multe biserici de zid - jud. Prahova, unde 56 erau biserici de zid și numai 43 erau biserici de lemn. În Eparhia Argeșului, la 1824, aceeași situație, în jud. Argeș fiind 154 biserici de lemn și 109 din zid; în jud. Olt, 90 biserici de lemn și numai 53 de zid⁴⁹. Și în Eparhia Râmnicului, a Buzăului, găsim același număr mare de biserici de lemn⁵⁰. Vechimea lor se confundă

⁴⁵ Ioana Cristache PANAIT și Ion SCHELETTI, „Biserici de lemn din Sălaj”, în: *Buletinul Comisiei Monumentelor istorice*, nr. 1/1971, pp. 31-41.

⁴⁶ Arhitect Titu ELIAN, „Punerea în valoare a bisericilor de lemn din nordul Moldovei prin restaurarea și încadrarea lor în circuitul turistic”, în: *Buletinul Comisiei Monumentelor istorice*, nr. 4/1973, pp. 26-27.

⁴⁷ Se explică prezența bisericilor de gard în număr mai mare, prin lipsa pădurilor, cât și întemeierii multor sate noi care vor fi folosit acest material mai ușor de procurat.

⁴⁸ Ion IONAȘCU, *Catagrafia Eparhiei Argeș la 1824*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1942, pp. 10-12.

⁴⁹ Pr. Sandu TUDOR, „Biserici de lemn pe valea Slănicului – Buzău”, în: *Glasul Bisericii*, XXII (1970), nr. 9-10; XXIV (1972), nr. 11-12 și XXVI (1974), nr. 1-2.

⁵⁰ Dinu C. GIURESCU, *Tara Românească în sec. XIV-XV*, București, 1973, pp. 130-131.

cu însăși vechimea satului românesc⁵¹. Bisericile de lemn după anul 1830, și apoi an de an după aceea, vor fi înlocuite cu biserici de zid. Moda, dacă se poate spune așa, se datoră creșterii populației satelor ca și unei economii țărănești mai bune, la care trebuie să mai adăugăm și defrișarea tot mai accentuată a pădurilor. Ca o ilustrare a dorinței de ridicare a unor biserici mult mai încăpătoare decât cele vechi de lemn, o dovedește plângerea locuitorilor din com. Miroslul de Jos, Argeș către protoierie: «stăm grămadăți și înghesuiți unii pe alții precum și dobitoacele în oborul lor că mai multe păcate facem când mergem la biserică, iar popa nu are pe unde ieși cu sfintele daruri»⁵².

Înlocuirea bisericilor de lemn cu cele de zid ilustrează următoarele exemple din satele citate mai jos, la Bădiceni în 1808, în Bălănești la 1820, la Bădeni la 1831, la Gratia – Teleorman la 1814, la Grecești – Mehedinți Ia 1846, la Putineiu – Teleorman la 1826, la Perii Râioși tot Teleorman la 1842. Biserici de zid vor mai fi ridicate între anii 1839-1868 la Plopșor – Dolj, Surdulești – Argeș, Viișoara – Teleorman ca și actualele șase biserici din orașul Alexandria⁵³. Nici bisericile acestea de zid ridicate în sec. al XIX-lea nu au avut o existență prea lungă. Multe au dispărut complet, altele au rămas ruine, iar cele care au rămas până în zilele noastre au suferit mari modificări schimbându-le complet în fațăarea lor originală. Motivele sunt aceleași, adică prea mici, deci neîncăpătoare, prea joase și deci întunecoase, acoperișurile de șită supuse repede degradării iar picturile aproape șterse și afumate. Din aceste motive, preoții și locuitorii satelor în decursul anilor, forțați și de creșterea destul de rapidă a populației, au fost nevoiți să înlocuiască acoperișurile, să le înalte, să le lărgească, să le lungească, să le ridice turle noi și să le repicteze⁵⁴.

d) Ctitorii bisericilor

Suntem obișnuiți să credem că în general ctitorii mănăstirilor și bisericilor noastre au fost domnitorii sau familiile lor. Realitatea este însă alta

⁵¹ Pr. Ion SPIRU, „Din trecutul satului Miroși”, în: *Mitropolia Olteniei*, XI (1958), nr. 7-8.

⁵² Nicolae STOICESCU, Bibliografia..., pp. 350, 351, 574.

⁵³ Nicolae STOICESCU, Bibliografia..., pp. 350, 351, 574.

⁵⁴ Nicolae STOICESCU, Bibliografia..., pp. 746-747. A se vedea tabloul ctitorilor bisericilor la note, p. 747.

și de aceea nu va fi lipsit de interes, lucru sesizat și de alți cercetători⁵⁵, să cunoaștem mai amănunțit cine au fost ctitorii acestor biserici românești, ridicate în satele și orașele noastre. Am luat pentru aceasta ca exemplu Țara Românească, unde numai în perioada sec. al XV-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea s-au construit peste 1700 locașuri de cult ai căror ctitori se cunosc. Am repartizat pe categorii sociale ctitorii și am ajuns la următoarea concluzie. Primul loc îl dețin boierii, revenindu-le peste 850 de ctitori. Le urmează în ordine clerul, adică ierarhi, stareți, călugări, preoți și diaconi, lor revenindu-le peste 500 de ctitori. Abia în al treilea rând vin domnitorii și familiile lor, cu aproximativ 200 de ctitori. Ctitori au fost și țărani, meseriașii, negustori, arendașii, micii slujbași și chiar unii haiduci. Aceste date se referă la bisericile existente și nu la cele dispărute și care pot fi cu sutele și ai căror ctitori nu se cunosc. În felul acesta preponderența ctitorilor inclină și mai mult spre masa țărănească, deoarece ei au putut ridica acele biserici modeste în pământ, rupestră și chiar foarte multe de lemn.

Lucrul este cu atât mai real în părțile de peste munți, unde bisericile din satele românești nu puteau fi ridicate decât de țărani români și preoții lor. Iată de exemplu în satul Cizer (Sălaj) biserică ridicată la 1794 avea ctitor pe popa Ion. Bisericile din Sârbi și Domini, tot din Sălaj, aveau aceiași ctitori: «popa Achim și popa Matei»⁵⁶.

Același lucru îl constatăm și în alte regiuni ale țării. De exemplu, în jud. Argeș, în Topolog, la 1824, erau 65 de biserici, din care 45 fuseseră ridicate prin contribuția sătenilor. În jud. Olt, din 26 de biserici, 20 aveau aceiași ctitori. În Vâlcea, în satul Nemoiu, din cele 6 biserici, 3 erau ridicate prin cheltuiala preoților din familia Nemoianu între anii 1832-1898. Tot aşa în satul Spineni (Olt), un oareoare preot Stan ctitorise numai puțin de 4 biserici, iar în jud. Gorj bisericile de lemn din Băjănești și Ciorăști au fost făcute în anul 1790 și respectiv 1825 de către un oarecare diacon Dumitru și de către protopopul Andrei și popa Matei⁵⁷. În sfârșit, nu putem să nu amintim și pe celebrul popa Șapcă din Celei, și el ctitor de biserică în satul lui⁵⁸.

⁵⁵ Ioana CHRISTACHE-PANAIT și arh. Ion SCHELETTI, „Bisericile de lemn din Sălaj”, în: *BMI*, XL, 1/1971, pp. 31-40.

⁵⁶ Nicolae STOICESCU, *Bibliografia...*, p. 448.

⁵⁷ Pr. I. POPESCU-CILIENI, *Biserici, târguri și sate din jud. Gorj*, Ramuri, Craiova, 1944.

⁵⁸ Ion N. STAICU, *Așezările județului Teleorman*, Tr. Măgurele, 1939, p. 30.

e) Vânzări, mutări de biserici

După legiferarea alinierii cătunelor, foarte multe biserici au rămas în afara satelor și deci nu au mai fost folosite în altă vreme. Între timp, în urma împroprietăririi din 1864 și după aceea până la începutul sec. al XX-lea s-au format numeroase sate noi, mai ales la câmpie. Și cum aceste sate nu aveau biserici, s-au procurat biserici, cumpărându-le sau refăcându-le pe cele rămase nefolosite. Acest procedeu era de altfel foarte vechi, mutarea bisericilor de lemn dintr-un loc în altul fiind un lucru foarte obișnuit. De pildă, Ștefan cel Mare adusese la Putna o biserică de lemn, iar în secolele următoare mulți meșteri de biserici de lemn vindeau bisericile făcute de ei în diferite părți ale țării. Voi cita de exemplu cumpărarea în anul 1875 a unei biserici de lemn de către locuitorii din satul Băleşti, azi Călmățuiu de Sus-Teleorman, cu 2 galbeni⁵⁹. În sec. al XIX-lea se înmulțesc vânzările și donațiile de biserici. Spre exemplu biserică din satul Rata azi Băcălești (Teleorman), a fost primită în dar de la locuitorii satului Sudulești (Argeș). Ea există și astăzi⁶⁰. Biserica din satul Dorobanțu (Teleorman) a fost vândută la 1896 în satul Balta Sărată (Teleorman), biserică pe care și ei o cumpăraseră încă din anul 1750 «de la munte». Biserici cumpărate sunt și bisericile din satele: Călugărița (Ilfov), Bivolița, Groseni azi Teleorman, Tecuciul de Sus și Tecuciul de Jos, fiind cumpărate din satele Păcureni Argeș și Băduleasa Teleorman⁶¹. Demn de remarcat este faptul că uneori se vindeau sau se dădeau în dar, fie icoanele, fie catapetesmele bisericilor de lemn scoase din uz, ca de exemplu catapetasma fostei biserici de lemn, „Sfântul Alexandru” din Alexandria, care a fost dată în dar Mănăstirii Buhalnița din Neamț în anul 1836⁶². În sfârșit, un alt aspect legat de existența acestor biserici de lemn era și mutarea lor din vechea vatră a satului în vatra nouă, când împrejmuirile cereau acest lucru. Voi cita mutarea bisericii de lemn din Nanov-Teleorman din valea Nanovului unde satul a existat pînă la 1820, în vatra actuală. Mutarea lor era ușurată de faptul că aceste biserici

⁵⁹ DRAGOTESCU Marcel și BÎRLĂDEANU Dumitru, *Monumente istorice de pe valea Bistriței*, București, 1970, p. 30.

⁶⁰ Pr. Horia CONSTANTINESCU, „Biserici de lemn mutate și strămutate”, în: *Glasul Bisericii*, XXVIII (1976), nr. 5-6.

⁶¹ Ion AGÂRBICEANU, *Preotul și familia preoțească*, Sibiu, 1942, p. 23.

⁶² Ion AGÂRBICEANU, *Preotul și familia preoțească*, p. 24.

de lemn se desfăceau și se refăceau bucată cu bucată de către meșteri locali. Se pare că au existat și biserici de lemn «pe roate», ca la Spătărei Teleorman, unde tradiția păstrează până astăzi amintirea unei astfel de biserici și a cărei existență se justifica prin aceea că putea fi mutată ușor în vremuri de *bejenie* (n.r. fugă din fața dușmanului), când satul își căuta adăpost în inima pădurii, în văi ascunse iscoadelor⁶³.

7. Preotul, familia și activitatea lui

Preoții, aşa cum se știe, au aparținut prin port, grai și muncă aceleiași vieți țărănești, purtând același costum în afara bisericilor și câștigând pâinea muncind pe brazdă, la pădure, crescând vite etc. Făcea adică aceleiași străvechi munci ale poporului român de când se știa pe acel pământ⁶⁴. Preoteasa era și ea țărancă prin grai, port, muncă, prin același număr mare de copii, țesând, legănând, făcând pâinea la țest sau la vatră, desculță sau cu strămoșurile opinci ca ale dacilor de pe Columna lui Traian. Si casa preotului era la fel ca a țăranului, bordei la câmp ca bordeiul vestitului Popa Șapcă din Celei, cu lavițe, cu icoana străjuită de sticla de aghiasmă și cu milenara vatră strămoșească.

Mergea pe jos, și veacuri de-a rândul a purtat rușinosul jug al iobăgiei iar când se pribega satul se pribega și el. Această identitate de viață a creat unitatea dintre sat și preot, identitate de gândire și aspirație, fapt care a contribuit la prețuirea clerului de către popor.

Cum îi era portul aşa îi era și graiul, iar învățăturile lui erau aceleiași de veacuri, un Dumnezeu, o credință, un botez și o judecată dreaptă. Mai învăță că acolo unde nu-i icoană, cruce și unde nu-i biserică și *grijanie* (n.r. Împărtășanie), nu-i dreaptă credință.

Învăța ceea ce poporul promise de la stră bunii lui și păstra ceea ce se moștenise din tată-n fiu și mamă-n fiică, încât nimeni nu a cutezat să gândească altfel și să strice legea⁶⁵. Identitatea aceasta de trăire și gândire, între popor și preot, a fost salvatoare pentru unitatea spirituală și națională, prin

⁶³ Andrei CORBEA, *O mărturie germană despre români în sec. XVII*, în: *Magazin istoric*, nr. 2/1977, p. 35.

⁶⁴ Pr. Nicolae POPESCU, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, pp. 11-12.

⁶⁵ Constantin GIURESCU, Dinu GIURESCU, *Istoria românilor*, vol. 1, București, 1974, pp. 143-144.

ele biruind forțele străine care atacau această unitate. Lucru sesizat chiar de străinii care au încercat să ne dezbine, remarcând: «solidaritatea poporului pe lângă preoții lor». Prozelitismul lor religios s-a izbit de această solidaritate, ei însiși mărturisind: solidaritatea continuității tradițiilor strămoșești în această unire. Tot atât de veche ca și existența poporului român este și activitatea de judecător a preotului, ales de obște ca să fie împreună cu sfatul bătrânilor judecătorul neînțelegerilor și să le judece în baza vechilor datini. Abia mai târziu va folosi ca îndreptar în această activitate și *Pravila*. Exemplu, în anul 1754, când soborul satului Orodeni, jud. Dolj, împreună cu preoții judecau neînțelegerile dintre săteni pentru pământ, și încheiau aceste neînțelegeri printr-un *act de împăcăciune*⁶⁶.

Același lucru era comun tuturor satelor românești, dar mai ales în Transilvania, unde judecarea pricinilor dintre români era lăsată pe seama obștei și preoților acestor sate.

Sute de ani, preotul a fost ochiul și mintea țăranului neștiutor de carte. El scria «*Zapisele*», adică actele de vânzare și cumpărare, iar prin semnatura lui, dădea gir acestor acte. *Plecatele jalbe* (n.r. petiții colective) prezentate către divanul Țării sau către alte persoane importante, tot scrisul și mintea preoților. Tot el scria «*ditele*», adică testamentele bătrânilor ca și ale lor proprii, din dorința de a nu lăsa între urmași certuri sau dezbinare.

Tot el scria foile de zestre întocmite la căsătoria fetelor, respectând tradițiile și legea pământului, altminteri nefiind luate în considerație. Căsătoria dintre doi tineri nu se putea face dacă nu avea aprobarea scrisă a preotului, care dădea asigurarea că nu sunt rude, că au o purtare bună și că se căsătoreau: «având singur interes cel al dragostei», în general orice nevoie a satului găsea în preot ușurare și îndeplinire, ca unul ce avea autoritatea, cât și legea, adică *Pravila*.

În sfârșit, nu putem uita că preoții au fost primii dascăli de limbă românească, desigur înainte de existența oricărora școli, aşa cum înțelegem noi această noțiune. Sute și sute de ani preoții au fost făuritori de limbă și datină românească, învățând generații după generații, copiii satelor să citească și să scrie «românește».

⁶⁶ Pr. C. STĂNICĂ, „Documente din trecutul Olteniei”, în: *Mitropolia Olteniei*, IX (1957), nr. 5-6, pp. 380-382.

Mănăstirile au fost în special acele vestre, care secole de-a rândul au întreținut flacăra scrisului românesc. În toate aceste mănăstiri, fie că erau Muntenia, Moldova sau în Transilvania, Maramureș și Banat, existau școli speciale de copiști, vechi și cu tradiții de secole, care au avut permanent grijă să suplimească lipsa cărților. În toate provinciile românești, când unele mănăstiri de peste munți și-au încetat activitatea datorită vitregiei vremurilor mulți călugări din aceste mănăstiri și-au continuat activitatea în mănăstirile din Moldova și Țara Românească pentru a suplini lipsurile bisericilor de peste munți. La nevoie, nu puțini dintre călugării mănăstirilor din țările române au trecut munții adăpostindu-se ici, colo ca să caligrafieze cărțile necesare bisericilor românești.

Chiar atunci când au apărut cărțile și ele au început să circule mai ușor în lumea satelor, toți preoții au continuat să le facă cunoscute copiilor, din noile școli înființate după 1838. Ba, mai mult, aceste școli au fost susținute și bănește de către preoți, practica aceasta fiind cunoscută încă din secolul al XVI-lea, întrucât documentele din acea vreme arătau obligativitatea clerului de a susține școli românești; și școli românești au existat cu mult înainte de înființarea școlilor oficiale, citând de exemplu pe diaconul Stoica din satul Ciești, Argeș, ca și pe preotul Dumitru din Vița de Sus, (jud. Teleorman) cu care în anul 1873 încheiase «așezăminte» cu locuitorii satelor amintite ca să învețe, contra unei modeste sume, pe copiii lor carte românească⁶⁷.

Cu atât mai mult au făcut preoții de peste munți, deoarece stăpânirea străină foarte mult timp nu le-a acordat nici măcar dreptul la învățătură. Este meritul lor de a fi ținut astfel aprinsă flacăra conștiinței naționale mai ales în ținuturile înstrăinate ca și păstrarea limbii naționale.

Și aşa, generație după generație, sute de ani, acești modești dascăli au păstrat nu numai conștiința că românii, indiferent unde s-ar afla, aparțin aceluiași popor, dar s-au dovedit și ctitori de școli românești.

Summary: Romanian Church and village

The Romanian people and its emergence on the arena of history is a natural outcome of the existence of Romanian villages, long before they were attested to

⁶⁷ Nicolae ANDREI, Gh. PÎRNUȚĂ, *Istoria învățământului din Oltenia*, Craiova, 1977, p. 46.

by documents. These villages were not recorded by documents because the harsh proto-history of the Romanian people was troubled by migrations. During all this time, the Church and priests (as well as other intellectuals of the rural areas) were active in the Romanian villages and around them; generation after generation lived, thought, and withstood all hardships. The pillar of support and the strength during those troubled times when history was written not in chancelleries, but on battlefields with the sword and blood, was the Church with her servants. During those times without a written history, we were still able to organize ourselves – however scarcely – around the Church. Here, in churches and near their priests, our written language evolved slowly but steadily, and thus the Church contributed to shaping the national consciousness. This is proved by the fact that, coming into contact with the Slavs and living close to them, we never changed what we already were: a people in its own right, with its own Romanian language and national awareness, like a strong tree with roots anchored deeply into the ancestral ground, whose sap incorporated the Slavic elements. Generation after generation, our people learned to read and write in their own language, not a foreign one. These old and strong ties between Church and people prove and justify the trust and appreciation earned by our ancestral Church from the earliest times. The Church has been the matrix preserving and perpetuating our national language and consciousness. It is generally known that the priests shared the customs, language and life of the peasantry; outside the church they would wear the same clothes and they earned their living by working the land, growing cattle, doing the same age-old labor as the Romanian people. They shared the same vestments and language, and maintained their steadfast teachings: one God, one faith, one baptism and one right judgment. They preached the ancestral teachings and preserved the heritage passed down from fathers to sons, from mothers to daughters, so that no one presumed to think otherwise and go against these teachings. This sameness in thinking and living, by which the priests identified with the people, safeguarded the spiritual and national unity and overcame the alien factors that threatened this unity.